

УДК 316.7-054.73(477.86):355.48(470+571:477)
DOI <https://doi.org/10.15407/nz2026.03.791>

СПРИЙНЯТТЯ ДОМУ У СВДЧЕННЯХ ВИМУШЕНО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ НА ІВАНО-ФРАНКІВЩИНІ: ФЕНОМЕНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

Олександр КОЛОМІЙЧУК

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2865-2396>

кандидат історичних наук, науковий співробітник,
Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
ім. М.Т. Рильського НАН України,
відділ «Український етнологічний центр»,
вул. Грушевського, 4, 01001, м. Київ, Україна,
e-mail: kolsasha7@gmail.com

Феноменологічна оптика вказаної проблематики дає змогу розглядати дім як інтенціональний об'єкт досвіду — тобто такий, що набуває свого змісту в процесі взаємодії людини з простором, часом і соціальним оточенням. Метою розвідки є простежити особливості індивідуального сприйняття й переживання дому, ситуацій його втрати та ментально-ціннісної реконструкції, наділення віднайденого домашнього простору звичними сенсами й повсякденними практиками у нових життєвих обставинах. Емпіричну основу статті становлять польові матеріали автора, зафіксовані під час індивідуальних експедицій на теренах Івано-Франківщини у 2022—2024 рр., а також записані під час дистанційних інтерв'ю з переміщеними особами. Загалом упроводж 2022—2025 р. зафіксовано 34 інтерв'ю з 45 співрозмовниками та співрозмовницями. Деякі зі згаданих свідчень уже введені у науковий обіг і опубліковані в корпусі експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів «Етнографічний образ сучасної України», зокрема у 12 томі «Культура повсякдення часів російсько-української війни» (Київ, 2024), решта ж занотованих усних джерел оприлюднюється вперше. Методологічну основу дослідження становлять усноісторичний та етнографічний (експедиційний) методи, завдяки яким зафіксовано серію глибинних напівструктурованих інтерв'ю. Омовлені життєві досвіди очевидців повномасштабної російсько-української війни опрацьовано за допомогою методів контент-аналізу, типологізації, феноменологічного та психологічного підходів.

Ключові слова: повномасштабна російсько-українська війна, вимушено переміщені особи, Івано-Франківська область, дім, відчуття дому, феноменологічний аспект.

Oleksandr KOLOMYICHUK

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2865-2396>

a Ph.D. in History, a research fellow

at the Ukrainian Ethnological Centre Department

of the M Rylskyi Institute of Art Studies, Folkloristics

and Ethnology of the Ukrainian National Academy of Sciences,

4 Hrushevskoho Str., Kyiv, 01001, Ukraine,

e-mail: kolsasha7@gmail.com

PERCEPTIONS OF HOME IN THE TESTIMONIES OF INVOLUNTARILY DISLOCATED PERSONS IN THE IVANO-FRANKIVSK REGION: A PHENOMENOLOGICAL APPROACH

Continuing contemporary anthropological and oral-historical research of scholars, this study focuses not so much on the objectively defined living space as on the individual «sense of home» as a complex psycho-emotional and social phenomenon shaped in the experience of involuntarily dislocated persons. A phenomenological perspective on this issue allows us to view the home as an intentional object of experience — that is, one that acquires its meaning through a person's interaction with space, time and their social environment. Accordingly, the aim of this inquiry is to trace the specific features of individual perception and experience of home, the situations of its loss, and its mental-value reconstruction, as well as the ways in which a newly found domestic space is endowed with familiar meanings and everyday practices under new life circumstances.

The empirical basis of this article consists of the author's field materials, collected during face-to-face fieldwork in the Ivano-Frankivsk region between 2022 and 2024, as well as materials recorded during remote interviews with displaced persons. In total, 34 interviews with 45 interlocutors were conducted between 2022 and 2025. Some of these testimonies have already been introduced into scholarly circulation and published in the corpus of expeditionary folklore and ethnographic materials «Ethnographic Image of Modern Ukraine», in particular in Volume 12, «Everyday Culture in the Time of the Russian-Ukrainian War» (Kyiv, 2024), while the rest of the recorded oral sources are being published for the first time. The analysis of the articulated narratives made it possible to identify several forms of perceiving and self-defining home: its identification with one's own family («Home is where my family is»); with one's family and the wider (ethnic/national) community («Wherever Ukrainians are, that's my home»); the abandoned home as anostalgia for family happiness; the abandoned «reborn» home.

The *methodological* framework of the study is based on oral history and ethnographic (expeditionary) methods, through which a series of in-depth semi-structured interviews were collected. The narrated life experiences of eyewitnesses to the full-scale Russian-Ukrainian war were analysed using methods of content analysis, typologization, and phenomenological and psychological approaches.

Keywords: full-scale Russian-Ukrainian war; involuntarily dislocated persons; Ivano-Frankivsk region; home; sense of home; phenomenological approach.

Вступ. Сучасні процеси і явища життя українців у умовах воєнних реалій протистояння із рашистським режимом *актуалізують* теми, що становлять основу онтологічного виміру нашого повсякдення. Однією із таких є тематика дому і трансформацій у його сприйнятті та розумінні відповідно до змін у власній життєвій траєкторії, спричинених обставинами війни. Дім як екзистенційна категорія постає фундаментальним горизонтом людського буття — упорядкованим і культурно витвореним мікросвітом, у якому людина віднаходить себе, формує власну ідентичність і вкорінюється у певну спільноту. У домі творяться стійкі соціальні та символічно-ціннісні зв'язки, здобуваються духовно-емоційна рівновага, фізичний комфорт, почуття безпеки та впевненість у майбутньому. Та що, коли ці надважливі функції порушуються, а дім як фундамент буття у світі взагалі опиняється під загрозою? Саме у такому становищі сьогодні перебуває більше третини українців, які у зв'язку з російсько-українською війною вимушені були покинути свої домівки. А ті, хто й не покидав свого дому від 2014 р., частково чи цілком утратив базове відчуття безпеки у ньому ще з моменту початку війни відповідно до власних життєвих обставин.

У цій розвідці спробуємо окреслити особливості сприйняття дому вимушено переміщеними особами, які з початком російського повномасштабного вторгнення у лютому 2022 року перебралися до Івано-Франківської області на Заході України. Продовжуючи сучасні антропологічні та усноісторичні напрацювання вчених, у цьому дослідженні зосередимося не стільки на об'єктивно заданому просторі проживання, скільки на індивідуальному відчутті дому як складному психоемоційному і соціальному феномені, що формується у досвіді вимушено переміщених осіб. Феноменологічна оптика вказаної проблематики дозволяє розглядати дім як інтенціональний об'єкт досвіду — тобто такий, що набуває свого змісту в процесі взаємодії людини з простором, часом і соціальним оточенням. Відтак метою цієї розвідки є простежити особливості індивідуального сприйняття й переживання дому, ситуацій його втрати та ментально-ціннісної реконструкції, наділення віднайденого домашнього простору звичними сенсами й повсякденними практиками у нових життєвих обставинах.

Запропоноване дослідження має міждисциплінарний характер, а тому темі сприйняття дому та творенню місця й простору посеред мігрантів присвячена доволі значна бібліографія, що охоплює різні галузі гуманітарного знання¹. Інтерес до цієї проблематики у зв'язку з початком російсько-української війни, зріс і породив, зокрема, появу праць за кордоном, у фокусі уваги яких є уявлення про дім і реконструкцію домашнього простору українцями у країнах Європи та Америки. До таких, зокрема, треба віднести дослідження А. Внук та Ю. Гуральської [1], О. Дейнеко та О. Ослада [2], С. Нижнікової, А. Пониपाляк, С. Телухи та Є. Шишкіної [3], дослідницький проєкт під керівництвом Н. Ханенко-Фрізен «Українські переміщені особи в Канаді після 2022 року: створюючи дім у часи миру та війни» (англ. «Ukrainian Displaced Persons in Canada post 2022: Making Home in Times of Peace and War») [4] та ін.

Про посилений інтерес до цієї тематики також свідчить один із щорічних вебінарів у межах засідань Наукового товариства імені Шевченка в США, присвячений досвідам сприйняття часу після переселення («Experiences of Time after Displacement»), де запрошені спікери — українські дослідниці Ю. Буйських², Н. Отріщенко та І. Коваль-Фучило — го-

¹ Див. напр. Boccagni P. Migration and the Search for Home: Mapping Domestic Space in Migrants' Everyday Lives. New York: Palgrave Macmillan, 2017. 136 p.; Blunt A., Dowling R. Home, migration, and diaspora. Home. London: Routledge, 2022. P. 247—308. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780429327360>; Hummon D.M. Community Attachment. Place Attachment. Ed. by I. Altman, S.M. Low. Boston, MA: Springer, 1992. (Human Behavior and Environment; vol. 12). DOI: https://doi.org/10.1007/978-1-4684-8753-4_12; Lloyd J., Vasta E. Reimagining home in the 21st century. Reimagining Home in the 21st Century. Edward Elgar Publishing, 2017. P. 1—18; Travelling towards Home: Mobilities and Homemaking. Edited by Nicola Frost and Tom Selwyn. New York: Berghahn Books, 2018. 190 p.; Perez Murcia L.E. «Physically sheltered but existentially homeless»: losing home in the aftermath of conflict and displacement. Migration Studies. 2021. Vol. 9. Issue 3. P. 1361—1379; Ralph D., Staeheli L.A. Home and migration: mobilities, belongings and identities. Geography compass. 2011. Vol. 5. Issue 7. P. 517—530.

² Див. публікацію Ю. Буйських, що частково відображена у її виступі в межах цього вебінару: Buyskykh J. «Pilgrimages to the Sylvan Church: Ukrainian Greek Catholics in Poland Searching for Home». Religion. 2026. Vol. 56. No 2. P. 307—331. DOI: <https://doi.org/10.1080/0048721X.2025.2602652>

ворили, зокрема, і про розуміння та відчуття дому в контексті подій національної історії XX — першої чверті XXI століття³.

Варто зазначити, що тут подаємо лише короткий історіографічний огляд обраної теми дослідження, зосереджуючись передусім на працях, де аналізуються сприйняття та розуміння дому українськими вимушено переміщеними особами від початку російської збройної агресії проти України у 2014 р., а також базуючись на доробку тих зарубіжних науковців, що має ключове теоретико-методологічне значення для нашої розвідки.

Феноменологічна оптика цієї теми передбачає звернення до класичних праць чільних представників цього напрямку в гуманітарних науках, а саме Е. Гуссерля [5], А. Шюца [6], М. Мерло-Понті [7], М. Гайдеггера [8], частково сюди можна віднести Г. Башляра [9] та ін.

Тематика розуміння дому та місця проживання знаходиться у полі зацікавлень сучасних соціокультурних антропологів. У контексті цієї розвідки потрібно згадати відому роботу новозеландського антрополога і феноменолога Майкла Джексона [10]. У своєму дослідженні він описав власний досвід перебування серед аборигенів варлпірі, періодично проживаючи та подорожуючи Центральною Австралією. Дослідник дійшов висновку про неоднозначність дому як життєвого досвіду серед місцевих племен, де він набуває екзистенційного виміру перебування вдома у світі. Таким чином «дім» стає метафорою для тісних стосунків між частиною світу, яку людина називає «собою», та частиною світу, яку називають «іншим» [10].

Праця американського антрополога Кіта Г. Бассо є класичним дослідженням у лінгвістичній та культурній антропології, присвяченим тому, як західні апачі пов'язують місця, ландшафти, історії й мудрість. У книзі науковця ландшафт виступає носієм пам'яті та моралі (автор називає місцеву топоніміку «мовою предків»), в «живому» діалозі з яким формується ідентичність носія традиції [11]. К. Бассо разом із Стівеном Фельдом є також авторами вступу до міждисциплінарної збірки, присвяченої відчуттям місця [12].

³ Experiences of Time after Displacement. Shevchenko Scientific Society in the U.S.A. 8 лютого 2026 року. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=EmTeixxUzIQ>

Значний інтерес у контексті означеної проблематики становлять дослідження сучасного кіпрського науковця й психотерапевта Реноса Пападопулоса, який засновує свої праці, зокрема, на феноменологічному підході та виразній антропологічній перспективі [13; 14]. Саме ґрунтовні й новаторські студії цього вченого дозволили нам сформулювати теоретичну рамку представленої роботи.

Помітними у ракурсі сформульованої тематики є розвідки сучасних соціологів, зокрема, Ванесси Мей [15] та Вікторії Середи [16; 17]. Напрацювання згаданих дослідниць, розвинуті ними у контексті теорії «приналежності», пролили світло на важливі наративні сюжети зафіксованих нами інтерв'ю.

Важливе значення для представленої розвідки має також книга Тетяни Іванець, що є цікавим порівняльним кейс-дослідженням досвіду вимушеного переміщення академічної спільноти Маріупольського державного університету та мігрантів з інших країн, де свого часу розгорталися активні бойові дії [18]. Виділені й проаналізовані сукупності рис та патернів поведінки, що характерні для вимушено переміщених осіб, авторка називає «синдромом втрати дому».

У полі соціальної психології, урбаністичної соціології знаходяться також праці американської дослідниці Мінді Томпсон Фуллів, у яких авторка аналізує довготривалі наслідки (втрата дому та звичного простору, розрив соціальних зв'язків і розпад локальних спільнот, психологічні аспекти вимушеного переміщення) радикальних змін й руйнування міської забудови [19; 20].

Емпіричну основу статті становлять польові матеріали автора, зафіксовані під час індивідуальних експедицій (*face to face*) на теренах переважно міських громад Івано-Франківщини у 2022—2024 рр., а також записані під час дистанційних інтерв'ю із переміщеними особами та представниками благодійних організацій. Загалом упродовж 2022—2025 р. зафіксовано 34 інтерв'ю з 45 співрозмовниками та співрозмовницями. Деякі зі згаданих свідчень уже введені у науковий обіг і опубліковані в корпусі експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів «Етнографічний образ сучасної України», зокрема у 12 томі «Культура повсякдення часів російсько-української війни» (Київ, 2024), решта ж занотованих усних джерел оприлюднюється вперше.

Варто зазначити, що станом на травень 2026 р., за даними Міжнародної організації з міграції (МОМ), на території Івано-Франківської області проживало 83 тис. вимушено переміщених осіб [21, р. 3, 14]. Фіксація усноісторичних інтерв'ю з вимушено переміщеними особами здійснювалася у тому соціокультурному контексті, в якому вони перебували на момент збору свідчень. Така методологічна й антропологічна настанова передбачала входження у «поле» повсякденності переміщених осіб, спостереження й співпереживання тим життєвим обставинам, в які потрапили очевидці із початком широкомасштабної війни. Відтак крізь контекст зафіксованих свідчень наших співрозмовників і співрозмовниць відлунує колективна допомога від державних структур, підприємств, релігійних громад, місцевих мешканців, що надали свою підтримку вимушено переміщеним особам на Прикарпатті, і, зокрема, у справі житла та працевлаштування. Тому-то й розмови зі свідками подій відбувалися у колективних центрах з прийому мігрантів, парафіяльних будинках, освітніх та комерційних закладах тощо. Зібрані матеріали доводять тезу відомого німецького філософа М. Гайдеггера про те, що, попри війну, повсякденне життя людини сповнене турбот стосовно творення себе як істоти, яка живе, а не лише мислить [22, с. 169]. Аналіз омовлених наративів дав змогу визначити кілька форм сприйняття та самовизначення дому — його ідентифікації із власною родиною («Дім — це там, де моя сім'я»); із родиною та ширшою (етнічною / національною) спільнотою («Де, ну, українці — мій дім»); полишеного дому як аностальгії за родинним щастям; полишеного «відродженого» дому.

Зауважимо, що у цьому дослідженні на окреслення переїзду осіб, які внаслідок російсько-української війни змушені були покинути власні домівки, застосовуємо термін «вимушене переміщення». Це словосполучення трактуємо у феноменологічному дусі, вважаючи, що воно передує «зовнішньому» (зміні місця проживання) і є початковим або ж первинним, коли порушується саме *відчуття дому* або перебування вдома [13, с. 70—71; 14, р. 40—42]. Враховуючи ту формалізацію, якої набув термін «ВПО» («внутрішньо переміщені особи») в Україні останніми роками із певним відтінком віктимізації [16, р. 31—32], а також частково його негативне сприйняття самими переміщеними особами, вважаємо такий підхід виправданим.

Основна частина. У 1990-х рр. ХХ ст. М. Джексон, один із провідних представників екзистенційної антропології, наголошував, що ХХ століття стало «століттям вирваних із коріння». На його думку, дедалі менше людей проживають життя там, де народилися. Тож, резюмує дослідник, питання приналежності, мабуть, ніколи раніше не поставало настільки гостро [10, р. 1].

У ХХІ ст. передбачення відомого антрополога лише підтвердились, а міграції та переміщення окремих осіб та цілих спільнот стали відмітною рисою сьогодинішнього часу. Особливо відчутним це є в українському контексті, де обставини сучасної війни росії проти України провокують та драматизують зміну місця проживання більшої частини мешканців нашої країни. В цьому аспекті важливим є простежити уявлення про власну домівку у тих, хто її покидає, можливі трансформації та зміну сенсів у сприйнятті власного домашнього простору.

Необхідно передовсім згадати про погляди чільних представників феноменологічного напрямку на розуміння дому та домашнього простору. Відомий німецький філософ і засновник феноменології Едмунд Гуссерль розрізняв домашній (рідний) світ (*Heimwelt*) та чужий світ (*Fremdwelt*). Через зіткнення з іншим світом (і відповідно — іншою культурою) відбувається усвідомлення власної ідентичності або, цитуючи ученого, «конститується «*наша власна спільнота дому*», тобто національна (культурна) спільнота [5, s. 205, 214]. Філософ твердить, що людина, перебуваючи у своєму домашньому (рідному) світі, тим самим перебуває вже вдома з власного досвіду [5, s. 221].

Отож, Е. Гуссерль розумів дім (домашній світ) у широкому сенсі — як культурно-історичний горизонт, у якому суб'єкт завжди вже перебуває. Такий дім поєднує в собі національну або етнічну спільноту з її власним культурним світом. Усередині цього широкого домашнього світу Гуссерль виокремлював також вузлі соціальні спільноти, серед яких особливе місце посідає родина як найближчий внутрішній колектив. Особливу роль у формуванні домашнього світу Гуссерль відводив зв'язку поколінь [5, s. 219], адже саме через міжгенераційне передавання смислів — традицій, мови, звичок і повсякденних практик — відтворюється цілісність культурного горизонту, у якому суб'єкт завжди вже перебуває.

Австрійський і американський соціолог та філософ Альфред Шюц, основоположник феноменологічного напрямку в соціальних науках та учень Е. Гуссерля, розглядає дім як соціальну категорію та елемент структури життєсвіту (*Lebenswelt*). Життя удома за визначенням дослідника — це передовсім життя в реальних або ж потенційних первинних групах. Іншими словами, жити удома — це розділяти з іншими спільну частину простору та часу⁴, доколишні матеріальні об'єкти, а також мати спільні інтереси. У цих стосунках люди сприймають один одного як унікальних особистостей в яскравому сьогодні і поділяють плани на майбутнє. «Відчувати себе вдома», на думку дослідника, означає найвищий рівень близькості, що передбачає наявність рутини, або ж, іншими словами, налагодженого життя, традицій, звичок, моделей повсякденної поведінки тощо [6, р. 370—371; 18, с. 44].

Опираючись на поняття первинних груп, А. Шюц підкреслює, що дім формують не обов'язково особисті чи навіть інтимні стосунки, а саме такі відносини, у яких кожен має шанс їх відновити і продовжити навіть тоді, коли вони були перервані. Отже, в розумінні А. Шюца дім формує не місце, а спільність часового та просторового досвіду з близькими людьми [6, р. 371—372].

Моріс Мерло-Понті, французький феноменолог і прихильник екзистенціалізму, у своїй найвідомішій праці «Феноменологія сприйняття» («*Phénoménologie de la perception*», 1945) не звертається безпосередньо до теми дому та його ролі у житті людини. Проте, розробляючи феноменологію тілесності, він наголошує, що саме через тіло людина вкорінюється у світі [7, с. 173]. Окрему увагу філософ приділяє звичкам, що, за його словами, «виражають нашу здатність до розширення нашого буття у світі» [7, с. 172]. У цьому контексті дім як простір набуття та реалізації звичок постає важливим чинником упорядкування та утвердження людини у світі.

На думку французького вченого і представника феноменологічного напрямку в філософії Гастона Башляра, дім не є лише фізичним об'єктом, але й психологічним та емоційним середовищем. Дослідник твердив, що простори, в яких живе людина, стають продовженням її самої, а здобутий до-

свід у цих просторах формує розуміння світу людиною [9, р. 17, 47—48; 18, с. 43]. Дім, на думку Г. Башляра, є інтимним простором, в якому зосереджуються думки, мрії та спогади його мешканців [9, р. 17, 47—48]. Учений пропонує окремий термін на позначення простору, що його люблять, — «топофілія» [9, р. XXXV].

Для сучасного кіпрського дослідника, директора Центру дослідження травми, притулку та біженців в Ессекському університеті (Велика Британія) Реноса Пападопулоса дім також не є фізичною реальністю в обмеженому географічному просторі, а певним психосоціальним явищем, що поєднує у собі особистий, міжособистісний, соціально-політичний, культурний, мовний, етнічний, історичний, психологічний, духовний та інші простори. На думку психолога, наші відносини з кожним із цих особистих просторів формують наше унікальне *відчуття дому* [13, с. 170].

Спираючись на феноменологічний підхід, Р. Пападопулос визначає дім як «динамічну архетипну систему, системний вузол, мережу, кластер, вмістилище складних і оповитих історіями взаємозв'язків між а) особистим простором; б) часом; в) відносинами. Це означає, що *відчуття дому* з'являється щоразу, коли протягом певного проміжку часу та в контексті конкретного простору встановлюються характерні відносини, утворюючи унікальний відносний простір — час» [13, с. 169, 173, 177]. Отже, дім у розумінні дослідника є вмістилищем складних і оповитих історіями взаємозв'язків між особистим простором, часом та відносинами [13, с. 173].

Певна частина наших співрозмовників та співрозмовниць серед вимушено переміщених осіб на Івано-Франківщині вирішальну роль у цій тричленній структурі сприйняття дому відводила саме відносинам, а точніше — їхньому соціальному складнику. У таких оповідях сім'я, родина, друзі, сформовані упродовж тривалого часу комунікаційні та соціальні зв'язки у межах певної локальної спільноти означали «відчувати» дім навіть попри його часткову чи цілковиту втрату. На думку британського психіатра Джона Бовлбі, автора так званої теорії прив'язаності, взаємини з іншими людьми, що зароджуються в ранньому віці та формують найважливіші прив'язаності, тривають у контексті певного окресленого простору. Дослідник приходить до висновку, що відчуття тривкості й надійності надає

⁴ Community of space і community of time, що може бути також перекладено як просторова та часова спільність або ж спільність простору і часу [6, р. 371].

місцю не безпечність того середовища, а зв'язок, що виникає між людьми в контексті певного знайомого простору (тобто, іншими словами — пріоритет віддається соціальним зв'язкам) [13, с. 167]. Останній, на думку Р. Пападопулоса, набуває особистісного відтінку і стає домом у конструктивістському аспекті розуміння цього поняття [13, с. 167]. У контексті тверджень Дж. Бовлбі, а також згаданих вище представників феноменологічного напрямку доречно буде згадати осмислення й інтерпретацію сутності власної домівки кількох наших оповідачів.

Ідентифікація дому із власною родиною («Дім — це там, де моя сім'я») Частина наших очевидців відповідно до власної життєвої траєкторії нерідко пов'язувала своє відчуття дому із тим соціальним оточенням, яке є чи було довкола них. У такому разі при інтерпретації розуміння домашнього простору і його сенсу наші оповідачі апелювали до своїх близьких, рідних, іноді це уявне соціальне кільце охоплювало друзів чи інших людей із особистого оточення у залишеній локальній спільноті.

Проекція на найближчий мікросоціум — родину — яскраво відображена в оповіді вимушено переміщеної особи із м. Краматорська. До переїзду на Івано-Франківщину співрозмовниця разом із партнерами змогла відкрити в м. Краматорську 4 філії Сімейного центру «Планета знань» та один дитячий садок. У лютому 2022 року, як пригадує очевидиця, все вже було придбане і готове для відкриття ще одного дитячого садка, що планувалося на березень. Однак російське повномасштабне вторгнення зруйнувало ці плани. У квітні співрозмовниця разом із родиною перебралася до м. Коломиї. Перебуваючи у невизначеності і чекаючи повернення, певний час вона не знала, що робити далі. Однак вже у травні 2022 року було вирішено перевозити обладнання дитячих закладів та потужності виробництва (подружжя володіло ще невеликим підприємством) із Краматорська до Івано-Франківщини за програмою релокації бізнесу. «Ук-рзалізниця» тоді надала для потреб співрозмовниці окремий залізничний вагон, що рухався із Покровська до Коломиї. І вже у червні 2022 року авторка свідчень змогла відкрити приватний дитячий садок у м. Коломиї. Деяко згодом їх стало уже кілька у різних містах Прикарпаття (окрім Коломиї, ще в Калуші та Івано-Франківську), відкрито приватну початкову школу в Івано-Франківську, а також відновле-

но спершу в онлайн-форматі, а згодом наживо роботу Сімейного центру «Планета знань» у Краматорську. Власне, професійна активність очевидиці спонукала її до того, що вона стала частіше бувати у рідному місті, однак разом із цим прийшло розуміння нових реалій взаємостосунків із ним: *«От, поки я туди (Краматорськ. — О. К.) не поїхала, не побула там тиждень, не походила, не подивилась, я зрозуміла, що... Ми... знаєте, мені хотілося у якісь спогади. От, реально, місто дуже змінилося. Все працює: магазини, заклади, там якісь ресторани працюють. От, працює все. Реально, супермаркети повідкривалися, поповерталися. [...] Ну, от, якби реально працює все, да. Транспорт ходить, люди ходять, все... але... ну, [...], немає відчуття дому. От, від слова зовсім. Я от... Я себе зловила на тому, що я кажу «я поїхала додому». От, прийшло розуміння якось... Чомусь, от, коли ми там жили, то воно якось не уявлялося, що дом — це там, де моя сім'я. Та, тут зйомна... Зйомне житло. Це вже третя квартира у нас, да. Четверта — в [м.] Коломиї, ми дві перезмінили... Ну, якби місто не там, де я народилася, да. Ну, якби та Україна. [...] І от, я тепер... я тепер... я тепер дома — там, де от чоловік, діти, коти. От, я там дома. А там (у Краматорську. — О. К.) — теж дома, але не так дома»⁵.*

Власне, останнє речення в уривку свідчення переселенки із Краматорська підтверджує тезу вже згадуваного нами кіпрського науковця Р. Пападопулоса про те, що до вимушено переміщених осіб можна застосувати щонайменше три категорії домівок у різних їхніх комбінаціях, а саме рідної домівки, теперішніх «домівок» та бажаного (ідеалізованого) образу домівок [13, с. 145]. Отож, у рідній домівці, звідки разом із сім'єю переїхала згадана вище авторка свідчень, вона також почувається удома, однак по-іншому: *«А там (у Краматорську. — О. К.) — теж дома, але не так дома»⁶.*

Ідентифікація дому із родиною та ширшою (етнічною / національною) спільнотою («Де, ну, українці — мій дім»)

Один із наших співрозмовників, який родом із с. Саханка Новоазовського р-ну Донецької обл.,

⁵ Записав О. Коломійчук 22.01.2024 від жінки, 1976 р. н., родом із м. Краматорська Донецької обл., переїхала до м. Івано-Франківська.

⁶ Записав О. Коломійчук 22.01.2024 від жінки, 1976 р. н.

у 2022 році вимушений був вивозити власну родину: «Ми вдруге переселенці. Вперше були, можна сказати, в себе вдома (до переїзду проживали у селі за 15 км від м. Маріуполя. — О. К.). Вдруге довелося їхати далі, інший регіон. Жили в Маріуполі з 2015 до 2022 року. Там почали з дружиною займатись підприємницькою діяльністю. Без грошей. (Сміється). Ну, «без грошей» — мається на увазі, не було стартового капіталу. Але з часом щось вдалось побудувати. І 24 лютого почалось повномасштабне вторгнення. Ми не планували їхати з Маріуполя. Ми були впевнені, що все буде добре, бо знали, який там в нас стоїть гарнізон. Але вхід російських окупаційних військ через Крим створив умови оточення Маріуполя. І там пробули дев'ятнадцять днів, проживши, проіснувавши в оточенні, дізнались, що є можливість виїхати, є коридор. І ми виїхали. Там залишатись не можна було, бо у нас весь цей час, скільки ми жили в Маріуполі, була чітка активна проукраїнська позиція. [...] Ми виїхали. Дружина з дитиною поїхали одразу у Польщу — я їх відправив. Бо було принципово, щоб вони були в безпеці, бо ми виїхали, розуміли, що, в принципі, страшні речі відбуваються в усій країні. Ну, а сам залишився і був впевнений, що мобілізують, і там поїду кудись»⁷.

Однак згодом автор свідчень на запрошення однокурсника потрапив у м. Коломию Коломийського р-ну, де, за збігом обставин, змушений був тимчасово залишитись. Трохи освоївшись, він повернув дружину разом із донькою в Україну і привіз до себе в Коломию. Через деякий час він та дружина відкрили тут заклад швидкого харчування, влившись у такий спосіб у соціокультурний і економічний простір місцевої громади.

Соціологиня Вікторія Середа, проводячи глибинні напівструктуровані інтерв'ю з вимушено переміщеними особами із Донбасу та Криму у 2014—2018 рр. у межах трьох окремих проєктів, зауважувала, що посеред опитаних груп населення відбуваються процеси переосмислення власної приналежності до української нації. Зокрема, респонденти із Донбасу у її дослідженнях розглядали себе як невід'ємну части-

ну українського соціуму [17, р. 95]. Помітне увиразнення національної ідентичності, яка й до того чітко простежувалась, фіксуємо у спробах осмислення втрати домівки та перспектив її набуття у свідченнях цього співрозмовника із Маріуполя. Розмірковуючи на тему сутності та критеріїв у відчутті дому і домашнього простору у власному житті, автор свідчень пригадав, що рідну домівку неподалік міста війна дуже сильно поруйнувала, а те житло, де він проживав із родиною до 2022 року, належить родичам. Пізніше очевидець висловлює судження: «Де, ну, українці — мій дім»⁸.

Науковиця Тетяна Іванець упродовж березня 2024 р. здійснила соціально-психологічне дослідження серед академічної спільноти Маріупольського державного університету (було опитано 214 осіб, з яких 127 — у межах України та 87 — за кордоном). У результаті цього проєкту було встановлено, що близько 15% опитаних респондентів асоціювало домівку передовсім із власною родиною та близькими людьми [18, с. 106—109]. Власне, схожу думку розвиває також наш співрозмовник із Маріуполя, роздумуючи над проблемою повернення у полишений простір попереднього життя: «Але, ну, типу, я дома, я, в принципі, сюди приїхав, я себе не відчував тут, знаєте, не дома. Так, я відчував якісь там погляди. Я не можу сказати, чи це так було, чи це було моє предвзяте відношення, знаєте, типу, все ж таки, вплив, інформаційний вплив. [...] ... от наприклад, ми переможемо, і буде можливість, наприклад, от, прям завтра повернутись в Маріуполь — ми, напевно, так прям зараз і не повернемось в Маріуполь. Ось. [Відразу так — ні?] Ну, ні, ми тут вже якось «зав'язались». Ну, вже тут у нас сформувався... Просто, знову ж таки: до кого повертаюсь? Ну, ми... в мене було життя — це моя родина, це люди. В Маріуполь повертатись — ну, всі люди мої, всі люди — вони виїхали»⁹.

У вище наведеному інтерв'ю, на наш погляд, відчувається посилені роль соціальних зв'язків та оточення, в яке потрапили співрозмовник та його дружина після евакуації з Маріуполя. Вагому роль тут також відіграють самореалізація та певні професійні інтереси. Усе це в комплексі формує відчуття міс-

⁷ Записав О. Коломийчук 08.12.2023 від чол., 1986 р. н., родом із с. Саханка сучасного Кальміуського р-ну Донецької обл., переїхав до м. Коломиї Івано-Франківської обл.

⁸ Записав О. Коломийчук 08.12.2023 від чол., 1986 р. н.

⁹ Записав О. Коломийчук 08.12.2023 від чол., 1986 р. н.

ця приналежності у свідків російсько-української війни [15, р. 367; 17, р. 85].

Полишений дім як аностальгія¹⁰ за родинним щастям

В інших випадках, особливо коли переміщена особа була вимушена разом із тимчасовою втраченою рідної домівки пережити розлуку із близькими їй людьми, які евакуювались за іншим маршрутом, *відчуття дому* буде, звісно ж, асоціюватись саме із залишеним місцем як уособленням простору родинного щастя. Такого змісту психоемоційні зв'язки та почуття простежуються у розповіді оповідача 1979 р. н., з яким ми мали нагоду поспілкуватися у м. Долині сучасного Калуського району. Для нашого співрозмовника Харків є рідним містом, де він народився, виріс, навчався та провів більшу частину свого життя. На початку російського повномасштабного вторгнення чоловік вивіз свою родину (дружину та дітей) у більш безпечне місце на Івано-Франківщину, а сам повернувся до рідного міста, де залишались його літні батьки. Тут він продовжував займатися волонтерською діяльністю попри давню складну травму ший. Відчувається, як біль здавлює серце очевидця, коли він оповідає про небажання літніх батьків покидати рідне місто, де вони залишались на момент інтерв'ю. Водночас сам автор свідчень випромінює надзвичайно глибокий і щемливий патріотизм, що проявляється як до всієї країни загалом, так і до рідного міста зокрема: *«Ну, я би і не приїхав, якби не захворів. Волонтери мене са́мі сюди вже вивезли. Я дуже хворий. Я не хотів бросати Харків»* [23, с. 647]. Власне, останнє висловлювання, інтерпретоване в контексті оповіді цього відважного чоловіка, на наш погляд, вказує на особливий тип ідентичності воєнного часу, в якій рідний простір життя (місто або ж село) набуває рис антропоморфізованого образу, вплетеного у самоідентифікацію особи-наратора. Спогади про рідний Харків та сильна туга¹¹ за ним визначає увесь «настрій» цього унікального свідчення: *«Ні, з побутом тут все... все гарно. Дамой хочеться. [Чи Ви відчуваєте пев-*

ну різницю між Вашим рідним Харковом і ось цією землею, де Ви зараз перебуваєте?» *«Ні, ну, різниці... Земля — одна, Україна — одна. Просто ніколи не був так далеко від Харкова»* [23, с. 647].

В останньому фрагменті зі свідчення вихідця із Харкова відчувається, як «теперішнє» ніби «провисає», у наративі домінують спогади із попереднього досвіду, здобутого безпосередньо перед евакуацією, а також алюзії до майбутнього життя, де чоловік щиро прагне возз'єднатись зі своєю родиною і сильно тужить за нею. Наприкінці інтерв'ю співрозмовник дає простір надії та щирого оптимізму у власному житті: *«Я ще і дітям пообіцяв, що українським Кримом ми ще погуляємо вдома. Погуляємо і в Криму, то погуляємо. На Донбасі українським погуляємо»* [23, с. 647]. Власне, таку структуру наративу із застиглим у часі та невизначеним «теперішнім» сьогодні фіксують інші науковці у спільнотах вимушено переміщених осіб із-поза меж України (як-от, С. Одинець — на прикладі українських біженок у Швеції).

Прикметно, що схожі почуття до свого рідного простору в Україні, як це підсвічено у мемораті вихідця із Харкова, плекають також вимушені мігранти за кордоном. Так, переміщена 19-річна молода особа із м. Ірпеня, виїхавши до Польщі у березні 2022 року і проживши там 10 місяців, в одному з інтерв'ю зізнається: *«... я думаю, що навіть якби вся моя родина переїхала до Польщі... Я думаю, що навіть у такій ситуації я б сумувала за містом. За вулицями, за усім...»* [1, рр. 4—5].

Полишений «відроджений» дім

Іншу ситуацію та модель стосунків із домашнім простором у контексті власної життєвої траєкторії передає оповідь співрозмовниці 1952 р. н., яка родом із Чернігівщини. На момент російського повномасштабного вторгнення очевидця проживала у м. Чутуєві на Харківщині, звідки у березні 2022 року вирішила виїжджати разом із донькою. Спершу поїхали до родичів у м. Рівне, а згодом, у зв'язку з життєвими перипетіями, оповідачка потрапила в м. Коломию Коломийського району. Тут жінці допомогла із пошуком житла БО «БФ «Карітас Коломия». Ще до свого переїзду на Харківщину авторка свідчень жила зі своїм чоловіком у м. Прилуках. Проте ситуація різко змінилася зі смертю близької людини: *«Коли в мене помер чоловік, мені було дуже тяж-*

¹⁰ Під цим терміном услід за Р. Пападопулосом розуміємо біль, пов'язаний із відсутністю ностосу (давньогр. поняття, що означає «повернення додому») [13, с. 100, 231].

¹¹ А. Шюц головну рису «туги за домівкою» вбачає у прагненні відновити колишню близькість — не лише з людьми, а й з речами [6, р. 373].

ко, я не могла там жити сама. І продала там все, переїхала в Чугуїв. [Ага, до дітей]. Так, до дітей. Три роки прожила. Почалась війна — все залишила та й поїхала. Ремонт зробила. (Видихає). Пенсія, за пенсію. Робити не могла, на роботу мене ніде не приймали — шістдесят шість років, була вже стара. Пішла під'їзди мити. Мила під'їзди. Ото за те жила, а пенсію відкладала — ремонт зробила. Зробила ремонт, прожила... скільки там, пів року прожила, і війна по... за... (накочуються сльози) почалась війна. Все залишила та й поїхала. Як воно там — не знаю. Будинок через дорогу від військової частини. [...]. Військова частина, а там трошки далше — аеродром. Бомбили, кидали... літаки прилітали, ракети. (Зітхає). Чудом будинок, в якому я жила, вцілів. Він такий, ну, такий, чотирьох... чотири під'їзди, і (я проживаю. — О. К.) на п'ятому поверсі»¹².

Згідно з висновками окремих європейських дослідників, зміни у сприйнятті житла особами похилого віку можуть бути ключовим чинником, який впливає на прийняття рішення про переїзд [24, р. 11]. Як зауважуємо зі змісту уривку свідчення, авторка покинула рідну домівку зі смертю чоловіка і переїхала до населеного пункту, де проживали її діти та онука. Мабуть, саме смерть рідної людини й спричинила руйнування всього попереднього життєвого простору, в який і вкладалося поняття «відчуття дому». Перебираючись до своїх близьких, тобто у рідне соціальне оточення, співрозмовниця наче прагнула знову його віднайти.

Також тут, на наш погляд, слід звернути увагу на чинник віку людини. Як твердять дослідники, похилий вік і загалом старість базується на прив'язаності до місця як ключовому аспекті, що складається з двох різних, але взаємопов'язаних вимірів: дому (приватний простір) та сусідства (соціальний простір), яке може розумітися як розширена сфера домівки. Старіння у звичному середовищі, опосередковане прив'язаністю до місця, відіграє фундаментальну роль, вбудовану в ідентичність та безпеку, що надається домом та звичним оточенням; воно символізує здатність до незалежності та автономії. За умови, коли старіння у рідній домівці опосередковується

прив'язаністю до місця, то пов'язане з ним відчуття приналежності пом'якшує вплив процесів розриву щодо того життєвого досвіду, який настає у похилому віці після виходу на пенсію — зі зміною соціальних ролей та інших процесів у житті [25, р. 14—15].

Переїхавши до міста, де мешкали діти та онука, авторка свідчень взялася будувати новий життєвий простір, докладаючи величезних зусиль, що їх нелегко одразу прийняти, особливо у такому поважному віці. Американські антропологи Стівен Фельд і Кіт Г. Бассо зазначають, що, коли люди створюють місце, вони створюють самих себе. Цей процес зустрічі, сприйняття та надання своїм домівкам значення можна розглядати як форму створення або перетворення ідентичності [12, р. 11; 26, р. 144]. Водночас Н. Фрост і Т. Сельвін зазначають, що існує припущення, коли домівки створені та/або перероблені людьми в процесі переїзду, то вони вважаються певним чином не зовсім законними чи автентичними [27, р. 3].

Через деякий час після перших успіхів Збройних сил України зі звільнення Харківщини наприкінці березня 2022 року авторка свідчень змогла ненадовго повернутись у Чугуїв. Власне, подальша частина інтерв'ю засвідчує, наскільки заново створені психоемоційні зв'язки та стосунки із повсякденним життєвим простором «поріднили» авторку наративу із її новою домівкою: «[...] А я ж поїхала в [м.] Чугуїв тоді. Все притихло. Місяць так було добре — тихо, спокійно. І я і город посадила вже там. Такий городчик в нас маленький. Коли — через місяць рівно — як почалося знов... Це щось страшне: ракети літають. Я сама бачила таке, наче огірок, отаке: середина летить, а ззаду вогонь вилітає з нього (ймовірно, авіабомба ФАБ-500. — О. К.). І... страшне, що було! Всі почали втікати, і я ж. Дочка каже: «Виїжджай, бо, — каже, — там...». Та там ракети літають. Людей вбивало, страшне! [...] І я приїхала ж сюди, в Чугуїв... Із Чугуїва у [м.] Харків, там переночувала у цих же знайомих людей, та й сюди приїхала. І це вже півтора року я тут». [...] [З якою метою Ви повертались тоді?]. Додому, дуже додому хочеться. Дуже хотілось додому. І там вже затихло — думаю, я буду жити вдома ж»¹³.

¹² Записав О. Коломийчук 10.01.2024 від жін., 1952 р. н., родом із с. Старий Биків Бобровицького р-ну Чернігівської обл., переїхала до м. Коломиї Івано-Франківської обл.

¹³ Записав О. Коломийчук 10.01.2024 від жін., 1952 р. н.

На нашу думку, таке розуміння й відчуття дому можна також інтерпретувати в контексті концепції «приналежності», яка, на думку британської соціологині Ванесси Мей, містить, зокрема, емоційний компонент «відчуття дому» або «прагнення до дому» [15, р. 369]. Приналежність є парадигмою, яка дозволяє застосовувати людиноцентричний, динамічний та складний підхід і розглядає людей як активних учасників суспільства [15, р. 367; 17, р. 85]. Один із способів виникнення почуття приналежності полягає в тому, щоб ми могли займатися своїм повсякденним життям, не звертаючи особливої уваги на те, як ми це робимо. І навпаки, порушення нашого повсякденного середовища може змусити нас почуватися вирваними з коріння [15, р. 370].

У цьому контексті варто також звернутися до праць американської дослідниці Мінді Томпсон Фуллілава, авторки терміна «root shock» («шок вивраного коріння») [20]. На її думку, психологія місця ґрунтується на припущенні, що люди прагнуть відчувати приналежність до певного місця. Це відчуття приналежності виникає в результаті дії трьох психологічних процесів: знайомства, прив'язаності та ідентичності. Переміщення розриває ці емоційні зв'язки. Наслідкова дезорієнтація, ностальгія та відчуження можуть підірвати почуття приналежності зокрема та психічне здоров'я загалом [19, р. 1516—1523].

Висновки. Отже, аналіз зафіксованих інтерв'ю у громадах Івано-Франківщини впродовж 2022—2025 р. дав змогу визначити кілька форм сприйняття та самовизначення дому — його ідентифікації з власною родиною («Дім — це там, де моя сім'я»); із родиною та ширшою (етнічною/національною) спільнотою («Де, ну, українці — мій дім»); полишеного дому як аностальгії за родинним щастям; полишеного «відродженого» дому. Виокремлений перелік мотивів не вичерпує різноманіття у сприйнятті дому в період значних соціальних криз, із-поміж яких і війна. Дослідники, особливо за кордоном, фіксують різні ситуації та стратегії щодо освоєного простору життя посеред місцевих українських переселенців, які подекуди отримують визначення «не-місця», «не-дому» тощо [1, р. 5, 7]. Власне, у цих свідченнях нерідко заперечується есенціалістське значення поточного місця проживання, надаючи справжнього сенсу тому, що довелося залишити. У зібраних нами оповідях у межах України не відчувалося

виразного дисонансу та протиставлення поміж теперішнім та покинутим простором проживання, наші свідки дуже часто з особливою вдячністю та теплом сприймали свою тимчасову домівку та тих, хто її надав. Тому-то запропонована нами оптика цієї проблематики може бути виділена в окремий дослідницький кейс, що лише привідкриває шлях до розуміння у часі війни такого багатогранного поняття, як дім.

1. Wnuk A., Góral ska J. «Home is just a feeling»: Essentialist and anti-essentialist views on home among Ukrainian war refugees. *Emotion, Space and Society*. 2024. Vol. 53. 101052. P. 1—8. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.emospa.2024.101052>.
2. Deineko O., Aasland A. «Where is Home?» Perceptions of Home and Future among Ukrainian Refugees in Norway. *Refugee Survey Quarterly*. 2024. Vol. 43. Issue 3. P. 347—367. DOI: <https://doi.org/10.1093/rsq/hdae010>.
3. Нижнікова С., Понилаяк А., Телуха С., Шишкіна Є. *Невмовне: історія українок про російське вторгнення та евакуацію до Німеччини*: монографія. Харків: Факт, 2025. 684 с.
4. *Ukrainian Displaced Persons in Canada post 2022: Making Home in Times of Peace and War (Natalia Khanenko-Friesen (Project Lead), Mariia Burtseva, Jenn Fedun, Taras Lupul, Alla Vashchenko)*. DOI: <https://doi.org/10.7939/83793>.
5. Husserl E. Zur Phänomenologie der Intersubjektivität. Texte aus dem Nachlass. Dritter Teil: 1929—1935. Hrsg. von Kern, I. Den Haag: Martinus Nijhoff, 1973. 742 p.
6. Schutz A. The Homecomer. *American Journal of Sociology*. 1945. Vol. 50. № 5. P. 369—376. URL: <https://www.jstor.org/stable/2771190>.
7. Мерло-Понті М. *Феноменологія сприйняття*. Пер. з фр. О. Йосипенко, С. Йосипенка. Київ: Український Центр духовної культури, 2001. 552 с.
8. Гайдеггер М. Будувати, проживати, мислити. «*İ*» — незалежний культурологічний часопис. 1989. Число 1 (квітень). URL: <https://www.ji.lviv.ua/n1texts/heid2.htm>.
9. *The poetics of space*. Gaston Bachelard; translated from the French by Maria Jolas; with a new foreword by John R. Stilgoe. Boston: Beacon Press, 1994. 241 p.
10. Jackson M. *At Home in the World*. Durham and London: Duke University Press, 1995. 188 p.
11. Basso K. *Wisdom Sits in Places. Landscape and Language among the Western Apache*. Albuquerque: University of New Mexico Press, 1996. 171 p.
12. Feld S., Basso K.H. Introduction. *Senses of place*. Edited by Steven Feld and Keith H. Basso. Santa Fe, New Mexico: School of American Research Press. 1996. 293 p.
13. Пападопулос Р. *У чужому домі. Травма вимушеного переміщення: шлях до розуміння і одужання*. Пер. з

- англ. Інна Бодак і Наталія Яцюк. Київ: Лабораторія, 2024. 416 с.
14. Papadopoulos R.K. The Approach of Synergic Therapeutic Complexity with Involuntarily Dislocated people. *Systemic Thinking & Psychotherapy*. April 2021. Issue 18. P. 39—51. URL: https://cms.hestafta.org/uploads/e_involuntary_dislocation_af2fbe25b4.pdf.
15. May V. Self, Belonging and Social Change. *Sociology*. 2011. Vol. 45. Issue 3. P. 363—378. DOI: <https://doi.org/10.1177/0038038511399624>.
16. Sereda V. *Displacement in War-Torn Ukraine: State, Displacement and Belonging*. Cambridge Elements: Global Development Studies. Edited by Peter Ho and Servaas Storm. Cambridge University Press, 2023. 75 p. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781009314473>.
17. Sereda V. In the Search of Belonging: Rethinking the Other in the Historical Memory of Ukrainian IDPs. *Ideology and Politics Journal*. Vol. 2 (16). P. 83—107. DOI: <https://doi.org/10.36169/2227-6068.2020.01.00014>.
18. Іванець Т. Синдром втрати дому у вимушених мігрантів: слідами маріупольської трагедії. Київ: Ліра-К, 2024. 228 с.
19. Fullilove M.T. Psychiatric implications of displacement: Contributions from the psychology of Place. *The American Journal of Psychiatry*. 1996. Vol. 153. № 12. P. 1516—1523. DOI: <http://dx.doi.org/10.1176/ajp.153.12.1516>.
20. Fullilove M.T. *Root Shock: How Tearing Up City Neighborhoods Hurts America, and What We Can Do About It*. New York: New Village Press, 2016. 304 p.
21. International Organization for Migration (IOM), May 05 2026. *DTM Ukraine — Internal Displacement Report — General Population Survey Round 23 (May 2026)*. IOM, Ukraine. 14 p. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-23-may-2026>.
22. Бочуля О. Онтологічний вимір повсякденності у філософській концепції М. Гайдеггера. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія*. 2012. Т. 20. Вип. 22 (4). С. 161—170.
23. Етнографічний образ сучасної України. Корпус експедиційних фольклорно-етнографічних матеріалів. Т. 12. *Культура повсякдення часів російсько-української війни*. Голов. ред. Г. Скрипник. НАН України; ІМФЕ ім. М.Т. Рильського, Київ. 848 с.
24. Eriksson E., Wazinski K., Wanka A., Kylén M., Oswald F., Slaug B. Perceived Housing in Relation to Retirement and Relocation: A Qualitative Interview Study among Older Adults. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2022. Vol. 19. Issue 20. 13314. P. 1—16. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph192013314>.
25. Lebrusán I., Gómez M.V. The Importance of Place Attachment in the Understanding of Ageing in Place: «The Stones Know Me». *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2022. Vol. 19. Issue 24. 17052. P. 1—21. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph192417052>.
26. Becker G. Meanings of place and displacement in three groups of older immigrants. *Journal of Aging Studies*. 2003. Vol. 17. Issue 2. P. 129—149.
27. Selwyn T., Frost N. Introduction: Home and Homemaking in a Time of Crisis. *Travelling towards Home: Mobilities and Homemaking*. Edited by Nicola Frost and Tom Selwyn. New York: Berghahn Books, 2018. P. 3—14.

REFERENCES

- Wnuk, A., & Goralska, J. (2024). «Home is just a feeling»: Essentialist and anti-essentialist views on home among Ukrainian war refugees. *Emotion, Space and Society*, 53, 101052, 1—8. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.emospa.2024.101052>.
- Deineko, O., & Aasland, A. (2024). «Where is Home?» Perceptions of Home and Future among Ukrainian Refugees in Norway. *Refugee Survey Quarterly*, 43 (3), 347—367. DOI: <https://doi.org/10.1093/rsq/hdae010>.
- Nyzhnikova, S., Ponypaliak, A., Telukha, S., & Shyshkina, Ye. (2025). *The Unspeakable: Ukrainian Women's Stories about the Russian Invasion and Evacuation to Germany: A Monograph*. Kharkiv: Fakt [in Ukrainian; in Russian].
- Khanenko-Friesen, N., Burtseva, M., & Fedun, J. (2022). *Ukrainian Displaced Persons in Canada post 2022: Making Home in Times of Peace and War*. DOI: <https://doi.org/10.7939/83793>.
- Husserl, E., & Kern, I. (Ed.). (1973). *On the Phenomenology of Intersubjectivity. Texts from the Estate. Part Three: 1929—1935*. Den Haag: Martinus Nijhoff [in German].
- Schutz, A. (1945). The Homecomer. *American Journal of Sociology*, 50 (5), 369—376. Retrieved from: <https://www.jstor.org/stable/2771190>.
- Merleau-Ponty, M., & Yosypenko, O. (2001). *Phenomenology of Perception*. Kyiv: Ukrainskyi Tsentrukukhovnoi kultury [in Ukrainian].
- Heidegger, M. (1989). Building, Dwelling, Thinking. «*Ji*» — nezaleznyi kulturolohichni chasopys, 1. Retrieved from: <https://www.ji.lviv.ua/n1texts/heid2.htm> [in Ukrainian].
- Bachelard, G., & Jolas, M. (1994). *The poetics of space*. Boston: Beacon Press.
- Jackson, M. (1995). *At Home in the World*. Durham and London: Duke University Press.
- Basso, K. (1996). *Wisdom Sits in Places. Landscape and Language among the Western Apache*. Albuquerque: University of New Mexico Press.
- Feld, S., & Basso, K.H. (Eds.). (1996). Introduction. *Senses of place* (Pp. 3—11). Santa Fe, New Mexico: School of American Research Press.
- Papadopoulos, R., Bodak, I., & Yatsiuk, N. (2024). *In Exile: The Trauma of Involuntary Dislocation: A Path to Understanding and Recovery*. Kyiv: Laboratoriia [in Ukrainian].
- Papadopoulos, R.K. (2021). The Approach of Synergic Therapeutic Complexity with Involuntarily Dislocated people. *Systemic Thinking & Psychotherapy*, 18, 39—51. Retrieved from: https://cms.hestafta.org/uploads/e_involuntary_dislocation_af2fbe25b4.pdf.

- May, V. (2011). Self, Belonging and Social Change. *Sociology*, 45 (3), 363—378. DOI: <https://doi.org/10.1177/0038038511399624>.
- Sereda, V., Ho, P., & Storm, S. (Eds.). (2023). *Displacement in War-Torn Ukraine: State, Displacement and Belonging*. Cambridge Elements: Global Development Studies. Cambridge University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/9781009314473>.
- Sereda, V. (2020). In the Search of Belonging: Rethinking the Other in the Historical Memory of Ukrainian IDPs. *Ideology and Politics Journal*, 2 (16), 83—107. DOI: <https://doi.org/10.36169/2227-6068.2020.01.00014>.
- Ivanets, T. (2024). *The Syndrome of Home Loss in Forced Migrants: In the Footsteps of the Mariupol Tragedy*. Kyiv: Vydavnytstvo «Lira-K» [in Ukrainian].
- Fullilove, M.T. (1996). Psychiatric implications of displacement: Contributions from the psychology of Place. *The American Journal of Psychiatry*, 153 (12), 1516—1523. DOI: <https://dx.doi.org/10.1176/ajp.153.12.1516>.
- Fullilove, M.T. (2016). *Root Shock: How Tearing Up City Neighborhoods Hurts America, and What We Can Do About It*. New York: New Village Press.
- (2026). International Organization for Migration (IOM). *DTM Ukraine — Internal Displacement Report — General Population Survey Round 23 (May 2026)*. IOM, Ukraine. Retrieved from: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-23-may-2026>.
- Bochulia, O. (2012). Ontological Dimension of Everyday Life in the Philosophical Concept of M. Heidegger. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu. Seriya: Filozofia. Sotsiologhiia. Politologhiia*, 20 (22/4), 161—170 [in Ukrainian].
- Skrypnyk, H. (Ed.). (2025). *Ethnographic Image of Modern Ukraine. Corpus of Expeditionary Folklore and Ethnographic Materials* (Vol. 12: *Culture of Everyday Life During the Russian-Ukrainian War*). Kyiv: IMFE im. M.T. Rylskoho NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Eriksson, E., Wazinski, K., & Wanka, A. (2022). Perceived Housing in Relation to Retirement and Relocation: A Qualitative Interview Study among Older Adults. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19 (20), 13314, 1—16. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph192013314>.
- Lebrusan, I., & Gomez, M.V. (2022). The Importance of Place Attachment in the Understanding of Ageing in Place: «The Stones Know Me». *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19 (24), 17052, 1—21. DOI: <https://doi.org/10.3390/ijerph192417052>.
- Becker, G. (2003). Meanings of place and displacement in three groups of older immigrants. *Journal of Aging Studies*, 17 (2), 129—149.
- Selwyn, T., & Frost, N. (Eds.). (2018). Introduction: Home and Homemaking in a Time of Crisis. *Travelling towards Home: Mobilities and Homemaking* (Pp. 3—14). New York: Berghahn Books.